

## Gayarre kantariaren oroitza

### Ezekiel Etxebarriaren bertsoak, Gayarrerren gutun bat Erronkarieraz eta honen Iparragirreganako zaletasuna

Ezekiel Etxebarria Irusta Eibarren jaio zen 1852. urtean, Ermuan apez izana 56 urtetan eta han bertan hil 1925. urtean.

Ez genuen ezagutzen euskal idazle bezala, baina hara hor non utzi zituen kontabilitateko liburu batean bertsoak anitz idatziak, oraintsura arte ez ezagunak, baina Fernando Aranberri Odriozolak egin berri dituen azterketei esker *Ermua eta Eikako euskara* (1996) liburu bikainaren azken partean hainbat bertso bere eskuizkribuen faksimil-fotokopiatuak eskaini dizkigu.

Ezekiel zenaren lehenengo bertso saila "1879-garrenean Eibarren emandako misioak" deritzana da eta azkenetarikoa Julian Gayarre 1890ean hil zenekoa.

"Aita Santu Leon XIII-garrenari bere urrezko eztaietan" izenburuz eskaintzen zizkion 18 bertso argitaratu zituen *Euskal Erria* aldizkarian, XVIII, 1888 urteko 229-281. orrialdeetan. Fernando Aranberriren liburuko 274-276. orr. bere eskuizkribuz datozenak. 1955 ean *Egan* aldizkari honen (5-6 alearen 64-65. orr.) "Adabakiak" sailean ordea, bertso polit bat agertu zen zahartzaroaren irudizkoa. Bertso hori ere hor dator F. Aranberriren *Ermua eta Eitzako euskarea* liburuaren 264. or. "Egun onak Markes de Valde Espinari" eskaini zizkion bigarren bertso saileko zazpigarrena da.

Gipuzkera joeran idatziak daude, baina maiz Eibarko hizkerarekin nahasturik. Izan ere, Eibarren bertsoz agertu izan diren kantarik gehienetan nabari den eran. Eta bere zenbait esaldiretan eibartar peto-petuaren gatza agertzen zaio. Horrek erakusten digu, alde batetik, giputz bertsolaritzak aspalditik zer nolako eragina izan duen gure herritar bertsozaleen artean eta, bestetik, eibartarron humorea ere ez dela atzo goizekoa. Sail guzian serioenak noski Gayarrerri hil zenean eskaintzaz idatzi zizkionak. Ikus F. Aranberriren *Ermua eta Eitzako euskara* liburuaren 284. orrialdean.

Orain, inprimategiko moldez lehen aldiz argitaratzean, berberak idatzi zuen grafian emango ditut, bertsoei ahalik ziontzoen jarraitu diezaiodan.

Bertsook, zortziko nagusian kanta ahal izateko eran eginak daude.

**On Julian Gayarrerri bere eriotzan**

1

*On julian Gayarre  
Jaunak bialdua  
Izan zedin munduan  
Tenor-en maixua,  
Gizaldi erdiz onuntz  
Roncalen jayua,  
Madriden lora loran  
Ill da gizayua!*

2

*Parisen da Londresen  
Nun nai autor dabe  
Gayarre zala bozik  
Onenaren jabe;  
Urrezko trompetakaz  
Españan da lege  
Autor daigun munduko  
Tenor-en Errege.*

3

*Egoten diran legez  
Udan zoratuta  
Chori-kantuetara  
Jentiak batuta,  
Beti zan teatrua  
Sakaka beteta,  
Entzutiarren nafar  
Errechinoleta.*

4

*Bizi beitez nafarrak  
T' Euskal-erri dana  
Gaur Europa guztia  
Begira daukana;  
Bizi bedi ainbeste  
Seme onen ama  
Euskaldunok illezkor  
Egin gaituana.*

Ezekiel Etxebarriak humorezko hogetazazpi bertso idatzi zituen Eibarko mendiletaña gogoangarriari buruz, aipaturiko Fernando Aranberriren *Ermua eta Eitzako euskara* deritzan liburu horretan ikus dezakegunez. Bestek beste, pilota jokoaz jan-edanak barregarri jartzen dituenean, han aipatzen duen Azpiri, ez da besterik Eibarren Azpiri-txiki bezala ezagutzen zen Indalezio Sarasketa "Txikito de Eibar" baizik, jatorriz Azpiri baserrikoa zelako. Honen berri zehatzak eman nituen *Egan* aldizkari honetan, ikus 1984ko 1-2 zenbakiaren 125-126. orrialdeetan.

Baina ez dakit Ezekiel zenak Azpiri-txiki eta Gayarrerren adiskidetasunaren berri zuenik; ez gainera edonolako adiskidetasuna. 1889an eibartararen ahalegineri esker joan omen zen Julian Gayarre Buenos Aires-era, han kanta zezan. Eta handik urtebetera, inor gutxik daki, Azpiri-txiki Erronkarira etorri zela Gayarrek bere diru laguntzaz 1887an eraiki zuen frontoi ederra inauguratzera eta herriaren aurrean biak pilotan jokatu zutela. Hara zer zioen Balentin Gayarre, tenorraren ilobak: "*El día que estuvo "Chiquito de Eibar" en el Roncal contendio a la pelota con Gayarre, quien jugaba con cesta a remonte, y otros aficionados del pueblo, y a la caída de la tarde, se sirvió en el fronton, construido a expensas del tenor, una comida seguida de baile público*". Honen berri eman nuen Eibarko Club Deportivo aldizkarian, 1960an ekaineko zenbakian, 25. orrialdean. Gero ezagutu dut Florentino Hernandez Girbal biografigileak *Julian Gayarre. El tenor de la voz de Angel* (1970) liburuaren 502. orrial-

dean dakarren lekukotasuna; baina geroago ere pilotan jokatzera eramaten zuen eta ez nolana hiko parduia egitera, Azpiti-txiki aulki batean eserita pilota jasotzeko baldintzarekin baizik, liburu horren 534-536. orrialdeetan dioenez. Euskaraz mintzatzen ote ziren? Esango nuke, euskaraz ere bai agian; eibartarra gaztekeraz baino hobeto mintzatzen zelako eta erronkariarrak euskaraz ere bazekielako.

Julian Gayarrek euskaraz? Bai, euskaraz edo "uskaran", erronkariar heuren zioten bezala. Nik neu mintzatzen nintzen 1976.era arte Izaba eta Uztarrotzen adinez larogeta hamar urte inguru zituztenekin; aldi berean, baita bertan bildutako zenbait kanta eta 1976an *Cuadernos de Etnologia y Etnografía de Navarra* aldizkariaren 22. zenbakiaren 5-20 orrialdeetan azaldu ere. Beraz, mende bat lehenago, Izabak hain auzoko zuen herrian "uskara" zitekeen gehien mintzatzen zen hizkuntza.

F. Hernandez Girbal idazleak, aipatu du *Julian Gayarre. El tenor de la voz de Angel* (1970), liburu horren 412. orrialdean dioenez, Txomin Sagarmingaga bilbotar Gayarre zalea, erdi-poliglota zena, erronkariarren adiskide mina omen zen eta "A Gayarre le agradaba su caracter y pasaba muy buenos ratos charlando con el en vasco, lengua esta en la que el tenor se expresaba con bastante soltura". Eta horren lekuko zehatza dugu Gayarrek bere izeba bati idatzi zion gutuna.

Isidoro Fagoaga, Berako nafar eta tenorrek eman zigun horren agiria. Hil ondoren paper eta gutun asko galdu omen ziren, baina Maria Garjon andereak gordetakoak aurkitu omen zuen. Ikus eta irakur, "Una carta en euskera de Julian Gayarre", *Gernika*, N° 14 (1951), 12-14. orrialdeetan.

Hara hemen hitzez hitz Erronkariko euskaran, berberak izeba Juanari idatzi zioen grafiaz:

*Barcelona, 19 de diciembre 1884*

Ene tia Juana maitia.

Eugenia sin da arro ongui. quemem gaude anisco ongui guciac eta ori nola dago ?

Nai din sin cona ichasoaren eustra ? Anisco andia da, tia Juana.

Nai badu nic dud anisco deiru orentaco vidagearen pagateco quemengo ostatiaren pagataco. Ezu eguiten quemem ozic batrere, chatendegu quemem anisco ongui eta guero artan dugu iror nescache postretaco eta gazte eta pollit.

Ha ! cer vizia ! tia Juana maitia, amar urte chiquiago bagunu...

Gorainzi guzientaco eta piyico bat nescachi pollit erroncarico guziat.

Julian.

1. Fagoaga berak berargitaratu zuen *Retablo vasco* (1959) liburuaren 124. orrialdean. Bertako hizkera, erronkariara, ziberuarraren aldaeratzat eman genezake.

Argigarri, zenbait ohar merezi du: *sin* (xin, jin, etorri), *arro* (arrunt), *quemem* (Hemen), oroi Erronkarin H-ren ordezkari erabiltzen zutela eta he-

men era hortan irakurri behar dela, *anisco* (anizko), *ori* (berori), *nai din* (nahi du, nahi badu), *cona* (hona, honera), *ecustra* (ikustera), *deiru* (diru), *orentaco* (horrendako), *quemengo* (hemengo), *ozic* (hotzik), *batrere* (baterre), *chaten degu quemem anisco* (jaten degu hemen anizko), *iror* (hiru), *artan* (artean, bertan).

Gainera, badakigu Gayarrek Iparragirrerren zortzikoak maite zituela eta zenbait opera kantatu ondotik, aretoko giroaren arabera, *Gernikako arbola* kantatzea gustatzen zitzaiola, berdin zein Barcelonan, Madrilan edo Bilbon. Erronkariar tenorra hil zenetik urtebetegarreneira Julio Enciso bilbotarak idatzi zuen *Memorias de Julian Gayarre* (1891) liburuaren 266, 294 eta 326. orrialdeetan eskaintzen zizkigun horren lekukoak. Baita ere arestian aipatu dudan F. Hernandez Girbal idazleak bere liburuaren 186 eta 413. orrialdeetan.

Irakurri egin behar da Jose de Castro y Serrano zenak Julio Encisoren *Memorias de Julian Gayarre* liburu horri egin zion gutuneko-hitzaurre atsegina, munduan izan zuen harrera ona ez ezik, bereziki euskaldun giroan zuena ezagutzeko. Hitzaurregilea, bere azken orrialdeetan, Zaldibarko bainu etxean egin zuen egotaldian oinarritzen da kantariaren doainak adierazteko, non operara joaterik ezin zuen frailearentzat goizean goiz bereziki kantuzko eskaintza egin zionekoa, edo handik San Antonio egunez Urkiolara joan zenean, eta mezatan kantatu zuenekoa eta abar.

Baina, bere lagunen artean, beste pertsonaia bat ere gurutzatu zen, Asti zeritzana. Hernandez Girbalek bere liburuaren 536. orrialdean dioenez, Erronkariko frontoian, besteen artean, partaide omen zen, "*el joven tenor, tambien navarro, Asti, protegido de Julian*". Eta orriaren azpikaldeko oharrean beste honako argitasun hau gehitzen dio: "*No alcanzo exito. Pronto se retiro y acabo sus dias, ya septuagenario, como jefe de serenitos en Eibar, (M del A.)*". Baina, Asti, ez zen nafarra, eibartarra baizik. Bere deitura Astigarraga zen, baina eibartarontzat gaitzizenez "Moskatela".

Moskatelari buruz esaten denez, behin, Eibartik igaro zen arrotz batek ezagutu omen zuen eta Asti zen galdetzeari baiezkoa ematean, honako hau luzatu omen zion: "Eta, zelan zu hemen serenoen buru?". Astiren erantzuna, hitzetik hortzera: "Jauna, Eibarren serenoen buruzagi izateko Scala de Milan-dik pasatu beharra dago".

Ezekiel Etxebarriak holako berririk bazuen edo ezbazuen, ez dut agiri zehatzik, baina hurbildik zebilela esan nezake. Garai haretan ez zen eibartarrik Azpiri-txiki eta Asti ezagutzen ez zituztenik, horien Gayarre-kingo haremana ezagutzea zalantzarriagoa izanarren. Dena dela, Ezekiel zenak, bere gogoaren arabera ongi bete zuen heriotza orduan erronkariarra goretsez bertsoak eskaintzearekin.

Juan San Martin